

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА РЕФЛЕКСІЯ ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО РИНКУ ПРАЦІ

© Гуменюк Ю.П., 2012

Досліджено трактування дефініцій, які з'ясовують обіг робочої сили, та здійснена їх екстраполяція на міжнародний рівень. На основі порівняльної оцінки поглядів прихильників трудової теорії створення цінності та факторної теорії сформульовано авторське бачення процесу формування міжнародного ринку праці.

Ключові слова: ринок праці, ринок робочої сили, зайнятість, ринок робочих місць, глобалізація, послуга, тектонічні зсуви світової економіки.

Y. Humeniuk

Ternopil National Economic University

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL REFLECTION of FORMING of INTERNATIONAL LABOUR-MARKET

© Humeniuk Y., 2012

In the article investigational interpretation definitions that explain appeal of labour force and their extrapolation is carried out on an international level. On the basis of comparative estimation looks of supporters labour theory of creation value and factor theory create authorial vision of process forming international market labour.

Key words: labour-market, market of labour force, employment, market of workplaces, globalization, favour, tectonic shift of world economy.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Важливим наслідком глобалізації виробництва і ринків стало, через дефузію знань, формування в країнах, що розвиваються, міжнародного резерву кваліфікованої робочої сили. Це вплинуло на посилення еміграційних настроїв економічно-активного населення цих країн та призвело до формування міжнародних трудовіграційних коридорів. Симуляція процесу системної трансформації командно-адміністративних економік у країнах СНД додала динаміки міжнародним трудовіграційним потокам. Намагання пристосуватись до ринкового середовища, без системного реформування політекономії призвело до втрати досягнутих в промисловості позицій. Реверсна деіндустріалізація зумовила формування численної армії висококваліфікованих безробітних та системи освіти, що продукувала фахівців, кількість і "якість" яких перевищувала актуальні потреби національної економіки.

Водночас мусимо визнати, що міжнародного ринку праці за аналогією із міжнародними ринками позичкових капіталів чи світових фондових майданчиків, торги на яких відбуваються в режимі он-лайн, наразі немає. До того ж тектонічні зсуви світової економіки початку ХХІ ст. істотно коригують механізм зайнятості, породжуючи проблеми процесу формування та ефективного функціонування міжнародного ринку робочої сили, вирішення яких вимагає нових теоретико-методологічних підходів до сфери міжнародних трудових відносин. Доцільно зазначити, що в умовах інноваційної економіки фактор виробництва – робоча сила, зазнаючи трансформації, все більшою мірою набуває ознак, властивих капіталу. У цих системах кваліфікація, яка потребує поєднання м'язової та розумової якості, неухильно зводиться нанівець. Також мусимо визнати, що прийняття ринкових відносин у сфері зайнятості у вітчизняній постсоціалістичній економічній думці не призвело до значного вдосконалення чи синтезу методології аналізування цього явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням ринків, пов'язаних із обігом робочої сили, присвятили свою наукову діяльність багато авторитетних зарубіжних і вітчизняних вчених. Зокрема лауреати премії Банку Швеції з економіки ім. А.Нобеля М.Алле, П.Даймонд, Д.Мортенсен, К.Піссарідіс, знамі економісти СНД О.Амоша, М.Долішній, І.Маслова, А.Рофе, В.Брич, В.Петюх, Г.Купалова, Е.Лібанова, С.Мочерний, Е.Саруханов та інші. Проте згідно з напрямками власних досліджень, вони розглядали національні ринки робочої сили без врахування впливу на них трудових мігрантів, що прибули в країну з метою працевлаштування. Отже, виникає потреба теоретичного осмислення синергійного ефекту, який нині виникає на глобальному ринку робочої сили. Прагнення подолати негативні соціально-економічні явища початку формування міжнародного ринку робочої сили спричинили необхідність дослідження теоретичних засад, що склалися в сучасній ринковій економічній теорії. З цього витікають нові вимоги до визначення власне міжнародного ринку робочої сили, основних його характеристик та механізмів регулювання.

Постановка завдання. Метою написання статті є розкриття сутності методології формування міжнародного ринку робочої сили та окреслення ролі і місця національних ринків праці та сфери зайнятості в процесах міжнародної трудової міграції як підсистеми тектонічних зсувів світової економіки. З цією метою аналізовано категорії “праця”, “товар”, “зайнятість”, “робоче місце”, “виробництво”, “робоча сила”, “послуга” тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. У вітчизняній науці на основі синтезу поглядів трудовиків на ринок праці та ідеогем економіксу склалося бачення процесу формування міжнародного ринку праці. Зокрема В.Петюх вважає міжнародним ринком праці систему відносин, що виникають з приводу узгодження попиту та пропозиції світових трудових ресурсів, умов формування робочої сили, оплати праці та соціального захисту, які склалися через нерівномірність кількісного та якісного розміщення робочої сили по країнах світу та розбіжності в національних підходах до її відтворення [20. 216]. За суттю, доволі обширне трактування, яке практично охоплює глобальну економіку, і через бажання врахувати нюанси, містить певні невідповідності. Зокрема кількісне розміщення робочої сили є наслідком демографічної ситуації, яка, як і якісне розміщення, залежить від рівня соціально-економічного розвитку країни а не навпаки і наразі, міжнародний ринок їх не узгоджує, оскільки не має на те важелів впливу. Беззаперечним є факт, що країни, де розміщена робоча сила високої якості, потерпають від демографічних проблем, які проявляються у складності пенсійного забезпечення. Проте, їх не вирішує інкамінгова трудова міграція, оскільки низькокваліфікована робоча сила з густонаселених країн не в змозі працевлаштуватися на ринку праці, оскільки не адекватна широкопредставленим тут високотехнологічним робочим місцям.

Вчені, які відстежують процес глобалізації ринку праці ідентифікують його, як формування єдиного механізму узгодження попиту та пропозиції робочої сили незалежно від країни проживання тієї чи іншої людини, що розвивається на фоні глобалізації економіки [20. 216]. На нашу думку “формування єдиного механізму узгодження”, щонайменше потребує схожості базових вимог, водночас далі автор цілком слушно анонсує, що глобалізація економіки сприяє поглибленню вже існуючої нерівності в сферах продуктивності праці, доходів, матеріального благополуччя та заважає досягненню рівності можливостей в соціально-трудових відносинах. Тобто з даного ракурсу, у світовій економіці наразі не склалося передумов формування міжнародного ринку праці і єдиним інструментом вирівнювання є привнесені ззовні організаційно-виробничі форми.

Дослідник зазначає, що глобалізація економіки, яка супроводжується створенням транснаціональних компаній (ТНК), сприяє тому, що робочі місця експортуються з промислово розвинених країн, унаслідок чого в цих країнах виникає проблема безробіття. [20. 216–217]. Послугуючись цією логікою прийдемо до того, що кількість робочих місць у світовій економіці – констата і їх міжкраїнний перелив відбувається у спосіб на кшталт сполучених судин. Що є емпірично недоведеною інформацією, оскільки безробіття викликане даунсайзингом має структурний характер і його зростання є короткотривалим і разом із фрикційним формують природний рівень безробіття. До того ж структурне безробіття, яке не викликане впровадженням досягнень НТП, не має тотального характеру і в масштабах економіки є практично непомітним. Зазвичай скорочене промислове

робоче місце інноваційна економка заміщує кількома новоствореними робочими місцями у сфері просунутих послуг та малого і середнього бізнесу. Передумовами експорту зазвичай є відсутність внутрішнього попиту, наявність переваг та бажання підприємця отримати вищу ціну за товар. Експорт робочих місць виробничої сфери відбувається насамперед через бажання ТНК отримати за них вищу ціну, оскільки в країнах становлення ринку вища облікова ставка. Ситуації сприяє те, що єдиною вимогою до робітників на таких закордонних філіях є їх готовність щодня ставати до роботи, тобто переносяться робочі місця, які потребують низької кваліфікації робітників.

Вітчизняні вчені розглядають міграцію трудових ресурсів, як переміщення людей у міжнародному територіальному просторі з метою пошуку місця роботи без зміни місця постійного проживання. Якими б не були первісні мотиви міграцій, останні є явищем передусім економічним, зумовленим пошуком нового робочого місця [20. 219]. Отже, світова економіка опиняється в парадоксальній ситуації, ТНК екпортують робочі місця до бідних країн, проте їх населення ігнорує роботу на батьківщині, прямуючи до материнської країни ТНК. У результаті мігранти за кордоном не знаходять робочого місця (експортованого), відповідно до якості своєї робочої сили, стають соціальним баластом приймаючого суспільства, існуючи на кошти допомоги з безробіття. Табори біженців Управління Верховного комісара ООН зі справ біженців облаштовує на території суміжних держав, економіка яких потерпає від високого рівня безробіття, оскільки розвинуті країни відокремлені від зон нестабільності або природними бар'єрами, або буферними державами. Вони також існують завдяки допомозі (у натуральній формі) УВКБ ООН, бюджет якого більше за 1 млрд. дол. Та незначна кількість біженців, яким розвинуті країни надають політичний притулок, переважно володіють капіталом, достатнім для організації власної справи, або їх перебування за кордоном фінансується відповідними інституціями.

Т.Петрова виваженіше оцінює ситуацію, вважаючи, що “міграція населення має також трудовий характер і є фактором формування пропозиції робочої сили на міжнародному, національному та регіональних ринках праці” [18. 8]. Проте В.Петюх швидше схильний розглядати все ж національні ринки, зазначаючи, що “міграційні процеси відбуваються у всьому світі й мають багатовекторну спрямованість, але на світовому ринку трудових ресурсів склалися чітко визначені центри, куди в основному стікаються трудові ресурси” [20. 218–221].

О.Леонтенко характеризує міжнародний ринок праці, як сукупність економічних, політичних, правових, демографічних, національних відносин між окремими покупцями та продавцями робочої сили. Відразу обумовлюючи, що йдеться про окремі країни, між якими безпосередньо відбувається погодження попиту та пропозиції на робочу силу шляхом обміну частиною працездатного трудового потенціалу. Проте складно зрозуміти, як можна погодити попит і пропозицію товару шляхом обміну ним, і взагалі де є такі країни, уряди яких мають настільки велику владу над своїм населенням, щоб обмінюватися ним без його згоди на те. Складається враження, що автор розглядає дві країни, одна з яких перенаселена, а інша відчуває брак працездатного населення і, переміщуючи зайве населення з першої країни до другої, вони досягають природного рівня безробіття у сфері зайнятості, замість того, щоб в праценадлишковій створювати робочі місця, а там де бракує робочих рук механізувати їх впровадженням досягнень НТП. Проте, саме це і відбувається насправді, країни стають розвиненими через впровадження у виробництво досягнень НТП, і всеодно потерпають від безробіття, яке лише зростає, про що свідчить від'ємне значення індексу зайнятості в країнах ОЕСР, тобто об'єктивно не потребують додаткової робочої сили.

Міркуючи в такий спосіб, дослідник доходить висновку, що важливою складовою функціонування міжнародного ринку праці є міждержавний обмін робочою силою, який відбувається у формі трудової міграції. Надаючи міжнародному ринку значення системи, підсистемою якого є трудова міграція, що поєднані функціональним зв'язком. Водночас те, що у спеціалізованій літературі називається міждержавним обміном робочою силою, буквально таким не є, а є двостороння угода уряду країни-ремітера робочої сили з урядом країни-ремітента про умови праці її громадян за кордоном та за можливості грошової компенсації, тобто це трудова міграція в одному напрямку. Наявні двосторонні угоди про міждержавний обмін робочою силою є насамперед обмежувальним чинником міжнародної трудової міграції у напрямку численного трудовіміграційного коридору.

Дослідник також делегує міжнародній трудовій міграції ознаки міжнародних економічних відносин на тій основі що, вона являє собою стихійний або організований рух трудових ресурсів між країнами, регулює процес перерозподілу трудових ресурсів між різними ланками світового господарства; зумовлена різним рівнем розвитку продуктивних сил та характером виробничих відносин окремих країн, міжнародним поділом праці та потужними інтеграційними процесами, які відбуваються в світі [13]. Проте стихійний рух за означенням нічого регулювати не може, як втім і організований рух трудових ресурсів може бути щонайбільше лише механізмом перерозподілу трудових ресурсів між різними ланками світового господарства та має швидше теоретичний ніж прикладний аспект.

Із запропонованого авторського бачення міжнародного ринку праці незрозумілим також є трактування міждержавного обміну робочою силою, як складової функціонування ринку. Сучасний обмін – складна підсистема економічних відносин, основними елементами якої є: кругообіг і оборот капіталу (фондів); пропорційність суспільного відтворення, обмін структурних частин суспільного продукту; ринок і ринкова інфраструктура; кредитні відносини і банківська система; грошовий обіг [6. 610–611]. Тобто ринок є елементом обміну, а не обмін складова функціонування ринку, це за умови якщо автор взагалі розглядає обмін робочої сили на інші товари. Якщо ж О.М.Леоненко вважає трудову міграцію складовою міжнародного ринку праці, то вона, згідно з його поглядами, мусить бути відношенням між окремими покупцями та продавцями робочої сили, що не відповідає реальності. Ми навпаки вважаємо функціонування міжнародного ринку праці однією із стадій міжнародної трудової міграції на тій підставі, що, потрапивши на нього, мігрант не досягає поставленої перед еміграцією мети повною мірою, яку реалізовує, вже повернувшись на батьківщину.

Об'єктивною основою економічної інтеграції є високий ступінь розвитку інтернаціоналізації продуктивних сил, що переростають свої національні кордони. Формою прояву цього насамперед є експорт капіталу монополіями у вигляді прямих іноземних інвестицій, тобто “потужні інтеграційні процеси, які відбуваються в світі” навпаки гальмують розвиток міжнародної трудової міграції, створюючи робочі місця в працenaдлишкових країнах. Ще менший рівень міжнародної міграції робочої сили всередині інтеграційних угруповань, оскільки регіональна конвергенція доходів нівелює економічні чинники зміни місця проживання.

Отже, можна констатувати, що дослідники світових трудовіграційних процесів предметом міжнародного ринку праці вважають виштовхану економічними чинниками за межі національних кордонів робочу силу. Водночас, з спецлітератури складно зрозуміти, який конкретно ринок: трудових ресурсів, безробітних, праці чи робочої сили, оскільки ці дефініції не ідентичні. До того ж, такий ринок має суто абстрактний вираз, перебуваючи в умах дослідників, він не має нічого спільного із світовими ринками товарів, які можна придбати будь-коли і будь-де, звернувшись до відповідно уповноважених інституцій. Дослідники ринкових процесів одностайні в тому, що ринок виконує санаційну функцію, очищуючись від неконкурентоспроможної пропозиції. Неконкурентним товаром на ринку робочої сили є безробітні, і в світовій економіці немає аналогів ринку де б неконкурентний на національному рівні товар експортувався, його виробництво зазвичай припиняється, якщо немає політичної доцільності його субсидіювати. Неконкурентний товар відповідно або дорожчий за свої аналоги, або має нижчу за них якість. Рівень кваліфікації безробітних, які через це беруть участь у міжнародній трудовій міграції зазвичай нижчої якості, ніж у працевлаштованих на атрактивних для них іноземних ринках праці. Проте народжуваність в працenaдлишкових країнах й надалі залишається високою, а країни, що потерпають від ускладнення демографічної ситуації, за одночасно високого рівня безробіття, продовжують стимулювати народжуваність істотною грошовою компенсацією. Тобто доцільність застосування категорії ринок до особи людини, як його об'єкта, мірою розвитку суспільства стає все більше контраверсійною. Оскільки “головними суб'єктами ринку є домашні господарства, фірми (підприємства), держава. Об'єктами ринкових відносин виступають різноманітні матеріальні і нематеріальні цінності (активи)”. [23]. Також бракує чіткості у визначенні рангу ринку, якщо він світовий, то виділення у його структурі центрів свідчить про анклавизацію, яка є процесом згортання глобалізації економіки.

Ч.Гілл переконаний, що не зважаючи на поширення світом певних споживчих товарів, немає підстав вважати, що національні ринки цілковито поступились місцем глобальному ринку. Нині більшість глобальних ринків є переважно ринками товарів промислового призначення і товарів для задоволення універсальних потреб у всьому світі [3. 37]. Здавалося б, що саме такі властивості має товар – робоча сила, яка, більше того, опосередковано необхідна для задоволення всіх потреб, а не лише універсальних. Проте, якби така ситуація насправді мала місце, глобалізація призупинилася або розвивалася би в інший спосіб, оскільки надлишок товару зосереджений в країнах, економічна система яких не налаштована на задоволення потреб населення. Нині ж в масштабах планети, одні й ті ж фірми зазвичай конкурують одна з одною на ринках різних країн. Вони переносять свої виробництва до країн вслід за опонентами з метою запобігання формування ними монопольних переваг на розташуванні. ТНК приносять із собою на іноземні ринки активи, оперативні та маркетингові стратегії, торговельні марки, для них вже не існує конкретного національного ринку, полем діяльності ТНК став світовий ринок [3. 37]. Тут доцільно з'ясувати, як входячи до декількох іноземних ринків, ТНК опиняється на світовому. Видається, що автор тут підміняє якісні поняття кількісними, вважаючи світовий ринок простою сумою національних.

ТНК, переміщуючи виробництва за кордон залучають місцеву робочу силу, яка зазвичай дешевша за робочу силу країни походження. Оптимізуючи в такий спосіб витрати, ТНК намагається пролонгувати капіталістичну епоху на рівні, про який М.І.Туган-Барановський писав, що капіталізм перетворює людину із мети для себе в простий засіб виробництва [25. 46]. На початку 50-х років минулого сторіччя в розвинених країнах відбулося формування середнього класу, який завдяки отримуваному рівню доходів, стимулював розширене відтворення: людина стала метою ринкової економіки. Середній клас, з одного боку, є виробником товарів та послуг, а з іншого, їх основним споживачем, цей факт значно ускладнює розуміння того, як, продаючи свою робочу силу, особа натомість отримує грошовий еквівалент “корзини споживача”, до якої входить значно більше товарів та послуг ніж потрібно для відтворення її фізіологічної здатності до праці.

Світовий ринок склався і розвивається на основі суспільного поділу праці, міра поглиблення якого, інтенсифікує ринкову діяльність. В результаті чого формуються міжнародні ринки ресурсів, товарів, послуг, капіталу та робочої сили. Зв'язки між виробництвом і споживанням, виробниками і сферою, що забезпечує реалізацію валового внутрішнього продукту, формують ринок, який визначає поведінку ринкових агентів різних рангів. Ринок – певна сукупність економічних відносин між різними типами фірм та індивідами, державами та іншими суб'єктами з приводу купівлі-продажу товарів і послуг, де остаточно визначається їхня вартість і реалізація, завдяки чому посилюється конкуренція між товаровиробниками за зниження витрат виробництва і підвищення суспільної корисності товарів, частково забезпечується пропорційність розвитку народного господарства, неперервність суспільного відтворення і формування цілісності економічної системи, а також опосередкований контроль споживачів за виробництвом [7. 235]. Розвиваючи думку про поглиблення суспільного поділу праці, дійдемо до того, що він є основою міжнародної спеціалізації країн, яка своєю чергою проявляється у специфіці системи освіти, що націлена на розвиток унікальних якостей національної робочої сили та досягнення на цій основі конкурентних переваг. Отже, світовий ринок кваліфікованої робочої сили буде представлений національними ринками робочої сили, попит на яку з боку інших країн обмежений технологічним рівнем їхньої економіки. Тобто говорити про світовий ринок робочої сили можна лише за умови її однакової кваліфікації, яка нині в глобальному вимірі може бути лише низькою. Р. Коуз вважав, що ринки – це інститути, які існують для спрощення обміну, еволюціонуючи в напрямку скорочення трансакційних витрат [10]. Водночас, навряд чи можна вважати, що на світовому ринку, як на найвищому за рангом ринку, трансакційні витрати скорочуються порівняно із національними. І це ще один аргумент на користь організації ТНК, у межах якої скорочення трансакційних витрат насправді відбувається. Саме в цьому контексті Ч.Гілл правий, світовий ринок формується мережами транснаціональних компаній.

Загальні принципи поведінки суб'єктів ринку визначаються структурою ринку, під якою мається на увазі не лише кількість компаній і фірм, що пропонують свої товари та послуги, але й ступінь конкуренції між ними. Цю ознаку ринку помітив ще наприкінці XVI ст. Х. де Монт'єсо,

який надавав конкуренції значення обов'язкової умови існування ринку [30]. А. Сміт вважав що: "Інтереси підприємців певної галузі торгівлі чи промисловості завжди йдуть в розріз інтересам суспільства а іноді протилежні їм. Розширення ринку і обмеження конкуренції завжди відповідають інтересу торговців. Розширення ринку часто може відповідати також інтересам суспільства, але обмеження конкуренції завжди йде врозріз з ними" [22. 195]. Тобто на ринку нечисленні, що пропонують товари протиставляються численним споживачам, суспільства. Семантичне поєднання ринку з іншими категоріями, передбачає надання останнім значення предмета торгівлі.

Будь-яка взаємодія між людьми, яка ґрунтується на добровільному обміні, має ринкову природу, де немає примусу, там обов'язково присутній елемент угоди. Попри те, що ринковий устрій є невід'ємною частиною людського буття, він періодично породжує відчуття соціальної несправедливості. За добровільного обміну у взаємодію неминуче вступають суб'єктивна самооцінка та думка навколишніх людей, які переважно не збігаються. Прийнято вважати, що чим більше вкладено в якусь діяльність сил та часу, тим цінніша праця, що породжує хибне переконання в тому, що поза ринком можна визначити справедливішу вартість послуг. Проте цінність будь-якої праці визначається реальним попитом на результати її діяльності.

Праця – діяльність людини, спрямована на створення життєвих благ, надання послуг, організацію функціонування господарства й суспільства та управління ними; особлива форма взаємодії між людиною і природою, обміну діяльністю та її результатами між людьми. Праця – загальне поняття, її якісними структурними елементами є вид, складність праці, співвідношення в ній механічних і творчих, фізичних і розумових процесів, тяжкість праці. Ці різні за суттю елементи праці формують відповідні особливі якісні ознаки в робочій силі, виготовленій продукції. Так, вид праці визначає необхідність у відповідній професії, складність праці – у кваліфікації, творчість праці – у схильності до творчості, тяжкість праці – у певних фізичних здібностях". Тобто праця це виробнича система, яка можлива лише при поєднанні основних виробничих факторів робочої сили та капіталу, що ускладнює її бачення як виробничого фактора: "Праця є найважливішим фактором виробництва матеріальних благ, надання послуг і передумовою формування соціальної структури суспільства". Далі все таки автор делегує їй риси діяльності. "Щодо виробництва і надання послуг праця – сукупність взаємопов'язаних, але різнорідних трудових функцій та операцій". [7. 39–40].

Виробництво – процес взаємодії між людьми, їх вплив на речовину природи й формування рис і здібностей людини, необхідних для створення матеріальних і духовних благ та послуг. ... Так, у межах будь-якого способу виробництва здійснюється взаємодія людини з природою. Взаємодія людини з природою означає процес праці, який передбачає три основні моменти: 1) працю людини; 2) предмети праці; 3) засоби праці. Людина бере участь у процесі праці завдяки своїм фізичним і духовним властивостям (насамперед розумовим здібностям), тобто робочої сили. ... Процес праці є органічною єдністю трьох названих моментів і визначальна роль у ньому належить людині. Якщо процес праці розглядати як його результат (продукти), то він є процесом виробництва, а засоби і предмети праці – засобами виробництва [5. 191]. Тобто у вітчизняній економічній думці склалося за суттю ідентичне бачення виробництва та праці, що є виробничою функцією, яка поєднує щонайменше два фактори: робочу силу та капітал (засоби виробництва), визначаючи в такий спосіб рівень зайнятості населення.

М.Кім вважає, що зайнятість населення – діяльність людей, спрямована на задоволення особистих і суспільних потреб, яка є, зазвичай, джерелом доходу. Водночас зайнятість населення – виробниче відношення, що виражає залучення робочої сили до сукупної праці суспільства [5. 532]. Надаючи зайнятості змісту діяльності, автор отожднює її із працею. Інша частина визначення узгоджується із баченням того, що зайнятість – на відміну від праці, не діяльність, а суспільні, насамперед економічні та правові, відносини між людьми, з приводу залучення робітника до конкретної кооперації праці на певному робочому місці. Російський економіст Е.Саруханов вважає що: "Зайнятість створює людині лише економічну можливість отримати конкретне робоче місце, забезпечує їй участь в праці, будучи передумовою початку трудової діяльності" [21. 49]. Маючи на увазі інституцію, яка настирливо пропонує безробітним вакантні робочі місця, оскільки в разі декількох відмов працевлаштуватися особа втрачає статус безробітного. На цій основі, він робить

висновок, що відношення між людьми стосовно робочих місць (відносини зайнятості), припиняються і в часі, і в просторі, як тільки особа безпосередньо розпочинає роботу, тобто вона знімається з обліку в центрі зайнятості. Потім розпочинається наступний етап – трудова діяльність (праця), яка підпорядкована іншим соціально-економічним законам, чим відмежовує одноразову продажу трудових послуг від їх щоденного використання. Проте, одноразовий продаж трудових послуг насправді щонайменше означає їх щоденне використання, оскільки послуга споживається (використовується) в момент надання, інакше під час праці. На цих засадах автор формулює своє трактування дефініції ринку праці. Так, на його думку, застосування терміну “ринок праці” виправдане для ідентифікації та систематизації зовнішніх чинників, проте, для дослідження причинно-наслідкових зв’язків реальних економічних явищ і процесів воно не коректне. З цією метою доцільно розглядати “ринок зайнятості”. Автор вказує, “що на ринку продається не праця, а здатність людини до праці, що функціонує не ринок праці а ринок зайнятості” [21. 49]. До того ж, фрагмент “здатність людини до праці” міститься у визначенні дефініції робочої сили, запропонованої С. Мочерним, який вважав, що робоча сила – термін марксистської політичної економії і означає здатність людини до праці, сукупність потреб, фізичних, інтелектуальних і організаторських здібностей, набутих знань і досвіду, що використовуються у процесі виробництва матеріальних благ і надання послуг [7. 278]. Тобто, Е. Саруханов усвідомлюючи, що працю, як процес виробництва продати не можна, визнає за сферу обігу виробничого фактора торгівлю вакантними робочими місцями, називаючи такі суспільні відносини ринком зайнятості. Таким чином в пострадянській економічній літературі дефініції “ринок праці” та “ринок зайнятості” означають одне і те ж: продуктивну діяльність на робочому місці. Зокрема в економічній енциклопедії зайнятість трактується, як “система відносин між найнятими працівниками та підприємцями, менеджерами, іншими особами щодо участі населення у трудовій діяльності, в т.ч. навчанні, служби в армії, ведення домашнього господарства, догляду за дітьми та літніми особами”. Зайнятість населення – виробниче відношення, що виражає залучення робочої сили до сукупної праці суспільства. Далі неповна зайнятість вже трактується як трудова діяльність впродовж неповного робочого дня або під час сезонного періоду [5. 532]. І ще, зайнятість нерегламентована – незареєстрована органами державної влади і неоподаткована оплачувана діяльність. ...зайняті на “дикому” ринку праці. Зайнятість оптимальна – невірноважена на ринку робочої сили специфічна система зайнятості [5. 533]. Тобто в науковому середовищі досі не склалося чіткого методологічного бачення сфери зайнятості та механізмів її функціонування. Проте можна стверджувати, що вона не зазнає безпосереднього впливу іноземних трудових мігрантів, а відчуває його опосередковано через ринок робочої сили.

Дж. Міль стверджував: “...хоча саму по собі майстерність неможливо продати покупцю, її застосування можна продати, її можна віддати в найми” і далі “...предметом купівлі-продажу є не сама людина, але лише послуги її праці” [16]. Тут доцільно визначитися, що таке послуга праці, оскільки надання послуги це і є праця. Послуга – це “цілеспрямована діяльність, результати якої мають прояв в корисному ефекті” [24. 544]. Результатом цієї діяльності є “зміна в стані інституціональної одиниці, яка відбулася в результаті дії на основі взаємної угоди з іншою інституціональною одиницею” [28]. Тобто, результатом діяльності (послуги) є певні “переваги, які одна сторона може запропонувати іншій” [9. 638] і які можуть мати матеріальний вираз та виступати в формі товару або лише діяльності, не набуваючи матеріального виразу. Головне призначення послуги – задоволення потреб людини. Потреби людини, в принципі, безмежні, проте жорстко детерміновані рівнем соціально-економічного розвитку певного суспільства. Послуга – особлива споживча вартість процесу праці, виражена в корисному ефекті, що задовольняє потреби людини, колективу й суспільства, особливістю послуги як товару ... є те, що вона корисна не як річ, а як діяльність. Тому споживання послуги збігається з процесом її створення з діяльністю [7. 7]. Що ототожнює її із працею та ускладнює розуміння того, як працею можна надавати послуги праці і взагалі, що таке ринок праці, якщо праця це процес виробництва.

Послуги задовольняють найрізноманітніші потреби: суспільні, виробничі, особисті. Відповідно до різнобічного характеру задоволення потреб та особливостей функціонування послуги класифікуються за різними ознаками: за характером праці, направленістю, економічною основою функціону-

вання, формою організації та частотою попиту, місцем та характером споживання тощо. Послуга за висловом Ф. Котлера “здебільшого немає матеріального виразу і не призводить до заволодіння будь-чим” [9. 638], але надає певні переваги. Отже, є підстави говорити про “ринок послуг на виробництві” чи “ринок виробничих послуг”, які у поєднанні з виробничим капіталом чи на робочому місці (у процесі праці) створюватимуть споживчу цінність. Тобто такі послуги не мають чітко вираженої споживчої вартості, оскільки лише будуть її створювати. Господарська діяльність, в результаті якої споживаються послуги є структурною одиницею національної економіки, яка виділилася в результаті четвертого великого суспільного поділу праці, проте процес праці існував і до цього. І хоча послуги надавалися за всіх попередніх поділах із виникненням четвертого вони сформували сферу послуг, до якої комплекс галузей, в яких виготовляють матеріально-речові продукти не належить. Сфера послуг – сукупність галузей і видів суспільної праці, в яких виготовляють споживчі вартості у вигляді корисного ефекту (невіддільного від конкретної трудової діяльності) з метою задоволення матеріальних і духовних потреб населення. До сфери послуг ... відносять галузі народного господарства, де створюють неекономічні блага у формі речей ... а також продукти трудової діяльності у формі послуги ... До послуг сфери матеріального виробництва західні економісти відносять послуги виробництва, якими серед інших вважають налагодження управління виробництвом, обслуговування приміщень, дослідницькі допоміжні лабораторії, проектно-конструкторські бюро [7. 543–546]. Тобто ті, які не належать до основних видів господарської діяльності підприємства та які можна залучати зі сторони, у виді т.з. аутсорсингу.

Вітчизняний науковець Л. Шевченко вважає, що ринок праці – це сукупність економічних відносин, форм і методів погодження та регулювання інтересів виробників і роботодавців, пов’язаних із організацією, використанням і оплатою найманої праці [26]. Організація, використання та оплата найманої праці (виробника) є не що інше як виробнича функція, або ж процес виробництва та розподілу. І. Петрова з іншого аспекту приходить до трактування виробничого процесу – “ринок праці, з точки зору його суті, можна визначити як сукупність способів включення, координації та оцінки праці” [17. 16], тобто йдеться про функціонування робочого місця. Способи включення та координації праці визначають також організацію робочого місця (найелементарнішої ланки матеріального виробництва в обмеженому просторі, пристосованому для виконання окремим робітником свого виробничого завдання), яка передбачає раціональне розміщення обладнання, найефективніше використання виробничих площ, створення зручних і безпечних умов праці, а також функціональний поділ інструментів, заготовок і деталей [7. 279–280]. Тобто в результаті синергійного ефекту з’являються підстави вести мову про ринок робочих місць.

Ринок праці – сукупність (підсистема) відносин власності між найманими працівниками, капіталістами і державою (опосередковано) щодо умов праці та часткової оплати її результатів. ... Ринок праці є складовою ринку робочої сили. З техніко-економічного аспекту об’єктом купівлі-продажу не є ні робоча сила, ні праця, оскільки вони не можуть відчужуватися від найманого працівника; це може бути лише результат його праці або уречевлена праця, втілена в певних товарах. ... С. Мочерний зазначаючи юридичний аспект відчуження робочої сили та праці від особистості бачить його у тому, “що у сфері обміну юридично вільний найманий працівник за певну плату ... надає капіталістові-підприємцю право тимчасово розпоряджатися своєю робочою силою, процес споживання якої у сфері безпосереднього виробництва і є процесом праці та зобов’язується виконувати всі правила внутрішнього розпорядку”. Прирівнюючи безпосередньо виробництво та обмін. Проте, якщо є можливість розпоряджатися чимось, то навіщо створювати правила внутрішнього розпорядку, які в основному стосуються способу експлуатації виробничого обладнання. “На ринку робочої сили та ринку праці процес відчуження цих об’єктів купівлі-продажу має лише юридичний аспект”. Вчений вірно зазначає, що об’єктом купівлі-продажу за капіталізму не “можуть бути послуги робочої сили, адже вони надаються лише в процесі її функціонування, а отже, не можуть відчужуватися не лише від особистості, а й від робочої сили”. Вважаючи алогічним судженням те, що прихильники теорії ринку праці, заперечуючи існування ринку робочої сили, вважають об’єктом ринку праці робочу силу С. Мочерний в свою чергу переконаний, що “об’єктами ринку праці в юридичному аспекті логічно вважати зафіксовані в

трудовах контрактах умови” серед низки яких виплати за понадурочну роботу, нічні зміни та працю у вихідні дні, доплати за підвищення кваліфікації за обсяг та інтенсивність виконаних робіт, ступінь відповідальності за збереження техніки, інші доплати пов’язані з безпосереднім процесом праці. Тобто на ринку продаються “умови праці та оплата її результатів. Умови праці – сукупність факторів трудового процесу, виробничого довкілля, стану місця роботи ..., що впливають на здоров’я і тривалість життя працівника ...”. Іншими словами мова йде про виробничу функцію на одного працівника, або ж працю на робочому місці. Ненормована праця збільшує пропозицію капіталу (за тієї ж продуктивності) в економіці за незмінної чисельності економічноактивного населення, саме тому її вартість є вищою, а підвищення кваліфікації означає, що працівник буде ефективніше використовувати робоче місце і отже, його частка в доданому продукті мусить зрости. “Суб’єктами ринку праці є капіталісти, наймані працівники ... і ... держава [7. 247–248].

Г. Купалова, зі свого боку, переконана, що поняття “ринок праці” і “ринок робочої сили” – ідентичні оскільки тісно поєднані, взаємодоповнюються, переходячи в процесі ринкових відносин один в одного [12. 12–19].

Зокрема В.Петюх зазначає, що ринок праці не може ефективно функціонувати без ринку освітніх послуг, ринку житла, ринку інформації, ринку духовних благ і ринку робочих місць. І на відміну від інших типів ринків ринок праці має не тільки ресурсний, товарний характер, а й породжує незрівнянно більше економічних і соціальних проблем (бідність, безробіття, інфляцію тощо), соціальну напруженість у суспільстві (мітинги, демонстрації протесту, страйки тощо), сучасні могутні громадські рухи та соціальні революції, а також різноманітні організації найманих працівників (партії, профспілки, молодіжні організації, товариства споживачів тощо), організації роботодавців [19. 18].

Особливість ринку праці полягає також у тому, що, породжуючи всі ці проблеми, ринок праці сам не спроможний їм зарадити. Тому він примушує суспільство і державу створювати відповідну систему, яка б організувала вирішення цих проблем (сприяння зайнятості, допомога безробітним, розробка трудового законодавства тощо), і тим самим збалансувати суспільні відносини, зняти соціальну напруженість.

З цієї особливості випливає, що ринок праці не може існувати сам по собі, лише на основі функціонування механізму узгодження інтересів двох категорій партнерів – роботодавця та найманого працівника. Він примушує суспільство створювати механізми вищого порядку, які, підтримуючи творчі, динамічні властивості ринку робочої сили, могли б нейтралізувати його руйнівні сили. Автор називає це першою розбіжністю ринку праці з іншими ринками. Друга розбіжність полягає в тому, що відносини між роботодавцем і найманим працівником з приводу купівлі-продажу товару “робоча сила” безперервні аж до звільнення найманого працівника. Ринкові відносини між найманим працівником та роботодавцем тривають і в кожній фірмі під час виробництва товарів і послуг. Насправді тривалі і міцні відносини, як для ринку, де нині термін на укладення угод скоротився до наносекунд. Третя розбіжність полягає в особливостях товару “робоча сила”, четвертою розбіжністю ринку праці з іншими ринками є те, що він пронизує не лише сферу обміну товару “робоча сила” на фонд життєвих засобів, а й сфери розподілу та виробництва робочої сили. Малозрозумілою з економічного аспекту є “сфера виробництва робочої сили”, завдяки взаємодії яких факторів вона функціонує.

Визнаючи контрверсійність існуючих поглядів, автор зайвий раз обумовлює свою позицію, віддаючи перевагу поняттю “ринок праці”, яке, однак, вважає дещо умовним, спрощеним і узагальнювальним. Так, на його думку, правильніше було б вживати термін “ринкові відносини у сфері праці” або “ринкові відносини у сфері зайнятості населення найманою працею”. В.Петюх пояснює свій вибір тим, що кожен з типів ринків має свій товар, відносно якого формується пропозиція, попит та ціна. Той специфічний ринок, який, він досліджує, такого чітко визначеного товару не має [20]. Подібні сумніви висловлює С. Кривенко, який, враховуючи різні підходи до визначення суб’єктів і об’єктів ринку праці, в ході проведеного ним дослідження виявив використання в літературі як синонімів таких понять: ринок праці, ринок робочої сили, ринок трудових послуг, ринок ресурсів праці, ринок робочих місць і ринок людського капіталу [11].

В. Брич зазначає, що дослідження еволюції поглядів на зміст і форму робочої сили у зв'язку із визнанням приватної власності і виняткового права громадянина на розпорядження своєю здатністю до праці, на свободу вибору виду діяльності і роду занять, неприпустимості будь-яких (крім узаконених) форм примусу до праці, неминуче призводить до визнання товарної форми робочої сили, як такої, що історично виправдала себе як соціально більш справедлива й економічно ефективніша. Отже, альтернативою колишньому одержавленому підходу до суспільної праці є фактичне визнання товарного характеру робочої сили і утвердження її як рівноправного учасника ринку праці [2. 32]. Щоправда С. Мочерний у своєму баченні товару заперечує виняткове право громадянина на розпорядження своєю здатністю до праці та свободу вибору виду діяльності, вважаючи конкретну працю особистою справою товаровиробника. "Товар – продукт праці, що задовольняє певну потребу людини і виготовлений для обміну. Товар є матеріальне благо або послуга. Кожен товар має дві основні характеристики: споживчу вартість і вартість. Перша пов'язана передусім зі здатністю товару задовольняти певну потребу окремої людини, колективу або суспільства. ... Отже, споживча вартість – це певна річ або послуга, яка завдяки своїм корисним властивостям задовольняє людські потреби, обмінюючись на іншу річ чи послугу". Тобто автор стверджує, що товар має споживчу вартість, річ, яка задовольняє людські потреби через обмін. "Спільним у товарів і послуг, що обмінюються на інші товари і послуги, є те, що в них втілено суспільну працю, яка створює суспільну споживчу вартість". Таким чином, робоча сила не може бути товаром, оскільки у ній не втілена суспільна праця, її не виготовлено на виробництві, якщо таким звичайно не вважати природне відтворення населення та систему профтехосвіти. "... споживчу вартість створює конкретна праця.. ... конкретна праця – корисна праця, що витрачається в особливій формі з використанням певних засобів і предметів праці. ... Конкретна праця постає як безпосередня приватна праця (праця затрачена приватним власником на приватному підприємстві) і є особистою справою товаровиробника. ... для визначення значущості втіленої в товарі праці необхідна купівля-продаж товару на ринку". Тобто, щоб визначити ціну послуг робочої сили (зарплату) необхідно продати товар виготовлений із її застосуванням. "Один із важливих принципів організації ринку в розвинутих країнах полягає в тому, що потенційний виробник, перш ніж почати виготовляти товар, знаходить покупця, попередньо укладає з ним письмову або усну угоду, контракт, в якому обумовлюється якість товару, ціни, терміни поставок, платежі, і в результаті сфера ринкових відносин, по суті, перетворюється на сферу прямих зв'язків між виробниками і споживачами". Те що на ринку праці склалися ідентичні умови не повпливало на позиції автора засумніватися у його актуальній ринковій природі. Проте, тут переважно мають місце прямі контакти між працедавцем та робітниками. "Ціни на товар встановлюються не на ринку, а на прямих переговорах, що є свідченням того, що суспільний характер праці, втіленої в товарі, виявляється уже на стадії виробництва, у процесі попередньої калькуляції окремих вартісних показників виробів, обсяг яких визначається заздалегідь. ... Елементами нового змісту наповнюються такі категорії, товару як, конкретна та абстрактна праця, завдяки посиленню процесів міжнародного поділу праці, зростанню спеціалізації, кооперування й комбінування між компаніями різних країн. У межах багатонаціональних фірм елементи виробництва втрачають своє національне походження, а виготовлені товари є носіями інтернаціональної вартості. ... Ще складнішими є риси та властивості товару, взаємодія його суперечливих характеристик на сучасному етапі НТР (інформаційної революції), коли масовим видом товару стають інтелектуальні продукти, які є результатом НДДКР, ділові інтелектуальні послуги (що стають товаром) під час збирання, виготовлення і надання інформації при створенні автоматизованих систем управління технологічними процесами, автоматизованого проектування і конструювання та ін. [7. 640–642]. Таким чином із запропонованого видно, що праця (конкретна та абстрактна) є категорією товару, що суттєво ускладнює бачення її, як товару на однойменному ринку.

Методологічно послідовнішими є погляди вчених, які розглядають ринок робочої сили, як інститут взаємодії споживачів робочої сили, тобто роботодавців (юридичних і фізичних осіб), з одного боку, та конкретних фізичних осіб, які мають певні фізичні і розумові здібності, певні професійні знання, навички та вміння, – з іншого [14. 6]. Е. Лібанова вважає його складовою ринку

праці поряд із ринком робочих місць констатуючи те, що виробництво для свого функціонування потребує капітал (робочі місця) та робочу силу. Предметом ринку можуть бути як робоча сила, так і робочі місця. Оскільки робоча сила – здатність до праці, яка своєю чергою є діяльністю, що триває протягом робочого часу, з точки зору виробничого процесу робоча сила не що інше, як фактор виробництва, такий же як капітал і лише їх поєднання формує виробничу функцію, тобто власне процес праці. Отже, праця полягає у залученні до виробничого процесу робочої сили певної кваліфікації, поєднуючи її із відповідними знаряддями праці, що стає особливо важливим для формування міжнародних трудовіграційних потоків та з'ясування доцільності їх існування.

Ринок робочої сили – певна сукупність економічних відносин між найманими працівниками, підприємцями та біржами праці ... з приводу організації, використання і купівлі-продажу робочої сили. ... Продаж робочої сили здійснюється у сфері обігу, його результати фіксуються в колективних та індивідуальних договорах, де визначаються обсяги та умови роботи, розмір заробітної плати, тривалість оплачуваних відпусток та ін. [7. 251]. Що ідентично об'єкту ринку праці, проте, враховуючи “конкретизовану формулу: робоча сила – мінова вартість робочої сили і часткова вартість її споживчої вартості – заробітна плата” [7. 251] вчений робить висновок, що на ринку робочої сили продається людська особа, оскільки робоча сила є її невід’ємною функцією [7. 278].

Як зазначав в своїй праці “Теорія фірми” Р. Коуз створення ринків є справою підприємців тобто того, хто надає пропозицію. Хоча в історії були періоди, коли доведені обставинами до відчаю люди продавали особисто себе чи своїх дітей у рабство чи йшли у найми, проте ринку як такого не було, оскільки стосунки носили міжособовий характер. Біржа робочої сили (на поверхні явищ біржа праці), або служба зайнятості – установи, які здійснюють посередницькі функції між працівниками і підприємцями, збирають і надають інформацію про наявність вакансій, сприяють підготовці і перепідготовці кадрів, створенню робочих місць, швидкому переміщенню робочої сили, забезпеченню ефективної зайнятості працездатного населення, частково регулюють процес зайнятості. ... Кваліфіковані працівники переважно не користуються послугами Біржі робочої сили [5. 106]. Державні біржі робочої сили та приватні агентства зі сприяння у працевлаштуванні здійснюють посередницькі функції на ринку, пропонують не робочу силу, а вакантне робоче місце, а кваліфікований робітник може і хоче обійняти лише певні робочі місця, інформація про які є переважно адресною. Наприклад, біржі праці пропонують вакансії робітників будівельних спеціальностей та різноробочих, проте ніколи посади професора чи держслужбовця високого рангу, nato- мість установи, які пропонують такі вакансії, заміщують їх через конкурс, оминаючи біржі праці.

За допомогою механізму ринку праці для носія робочої сили створюється можливість обійняти робоче місце, працюючи на якому, він реалізовує свій потенціал, надаючи послуги робочої сили. Тобто для робочої сили метою на виробництві є потреба зайняти робоче місце, а для підприємця привести його у функціональний стан, оскільки за простою капітал не лише не створює доданої вартості, але й завдає збитків, через своє моральне старіння та непродуктивне утримання. Отримання частки доданої вартості, як результату затрат робочої сили формує особистий дохід робітника, споживчі витрати якого не лише відтворюють його здатність до праці, але й стимулюють зростання економічної системи. Рівень кваліфікації робітника дає працедавцю інформацію, чи має претендент компетенцію ефективно експлуатувати створене ним робоче місце. Ринок праці по суті є початком виробничого процесу та його завершенням, оскільки на ньому підприємець винаймає необхідну кількість робітників для забезпечення функціонування свого підприємства. Робітник в свою чергу отримує за працю винагороду, яка дозволяє йому утримувати себе і свою сім'ю, споживаючи товари і послуги вироблені іншими робітниками. Ринок праці також розмежовує працездатне населення на зайнятих і безробітних. Особи, реалізувавши на ринку праці особистісну пропозицію, стають зайнятими і продовжують перебувати на ньому, визначаючи середній рівень цін на послуги праці, безробітні формуючи пропозицію робочої сили різної кваліфікації та рівня освіти спричиняють понижуючий тиск на рівноважну ціну. Отже дефініції “ринку праці” і “сфери зайнятості” цілком правомірно застосовувати, досліджуючи конкретну національну економіку, для характеристики міжнародних трудовіграційних процесів доцільно використовувати дефініцію “міжнародний ринок робочої сили”.

Водночас, тектонічні зсуви світової економіки, яка розпочалися в 70-х роках минулого століття, призвели до трансформації сфери зайнятості країн, що стали на шлях постіндустріального розвитку. Процеси концентрації виробництва та пришвидшення НТП у 70-х роках минулого століття призвели до значного підвищення продуктивності праці, вивільнивши з виробництва значні обсяги кваліфікованої робочої сили. Сферою працевлаштування якої став МСБ, який із певними застереженнями можна трактувати як самозайнятність. Населенню економічно розвинених країн надавалися інвестиційні кредити для організації власної справи, результати діяльності якої залучали в кооперативну мережу великі підприємства. Малогабаритне високопродуктивне устаткування, обладнане програмним забезпеченням, не потребувало виробничих корпусів та дозволяло виготовляти деталі, вузли машин та готову продукцію. Проблему постачання сировини, комплектуючих вузлів, пошуку інформації про ринки збуту вирішила світова павутина Інтернету. Відповідно змінилися виробничі відносини, робота без найму стала характерною ознакою інформаційного суспільства, тобто відбулася заміна найманої праці самозайнятістю. Її учасники – не капіталісти і не наймана робоча сила. Вони органічно поєднують те й інше, об'єднавши в одній людині соціальні категорії, раніше антагоністично налаштовані один до одного. Індивідуальна сімейна, групова власність дістала назву “неформальної”, або “малої індустрії”. Нині понад 80 % американських сімей здійснюють ту чи іншу форму самостійної виробничої діяльності.

Від 50 до 70 відсотків ВВП розвинених країн виробляється в секторі МСП. У країнах ЄС МСП виробляють близько 2/3 доданої вартості. За стандартами ЄС, частка малих та середніх підприємств (із кількістю працюючих до 250 осіб) має становити більше 99 % загальної кількості підприємств країни. Це явище значно прискорило трансформацію індустріального суспільства в постіндустріальне та поряд із широкою участю населення у власності акціонерних компаній дало підстави економістам вести мову про розвиток “народного капіталізму”. Теорія народного капіталізму – система поглядів ..., в яких обґрунтовується процес трансформації капіталістичного способу виробництва у новий суспільний устрій. Основними складовими теорії народного капіталізму є концепції: 1) “демократизації капіталу”; 2) “революції управляючих”; 3) “революції в доходах”. ... Концепція “демократизації капіталу” обстоює процес трансформації приватнокапіталістичної власності в колективну, суспільну власність мільйонів акціонерів через широке розповсюдження акцій. ... у США впродовж останніх трьох десятиліть виник такий елемент економічної системи, як народні підприємства, що є одним із аргументів появи нового суспільного ладу [7. 515–516]. Народні підприємства – підприємства, що належать безпосереднім працівникам, трудовим колективам. На народних підприємствах долається соціально-економічна відчуженість працівників від засобів виробництва, створеного продукту, економічної влади на підприємстві від самої праці. Засоби виробництва при цьому перестають бути капіталом, набуваючи форми народних фондів. ... Трудова колективна власність – найефективніша форма власності в розвинених країнах світу, що зумовлено значною активізацією індивідуальних і колективних інтересів зайнятих на народних підприємствах працівників [7. 513–514]. Малий бізнес – самостійне організаційно-правове та господарське новаторство власників малих підприємств власним коштом і на власний ризик на основі оперативнішого управління, швидшої адаптації до постійно змінюваних потреб споживачів, реалізації власних ідей для привласнення підприємницького доходу і реалізації рис підприємця [7. 230]. Нині беззастережне домінування великих підприємств відходить у минуле, про що свідчить вступ світу в епоху, найприкметнішою ознакою якої є, синергія – об'єктивне і доцільне об'єднання великого, середнього і малого бізнесу. Жоден з них окремо не здатний створити ту гармонію виробництва, яку здійснює їх синергія. Будь-який наступ на “малу індустрію”, здатну швидко освоювати і реалізовувати ноу-хау, в чому кровно зацікавлені виробники-власники, завдає збитків не лише суспільству, загалом, але й великому бізнесу, який все частіше використовує спеціалізовані і кооперативні зв'язки з малим і середнім бізнесом. “Мала індустрія”, заповнюючи виробничі ніші, які не вигідні великому бізнесу, створює робочі місця, сприяє приведенню безробіття до природного рівня.

Тобто в цьому випадку власне праця, як виробнича діяльність є, а ринку праці згідно з ортодоксальним поглядом немає, оскільки самозайнятий сам себе не може винайняти. Ця зміна змушує по-іншому поглянути на ринок праці, як на ринок, де винаймають, орендують чи купують в кредит робоче місце з метою подальшого особистого продуктивного використання (здійснення виробничої функції).

Отже, на мегарівні чіткіше простежується відмінність дефініцій “ринок робочої сили”, “ринок праці” та “сфера зайнятості”, останню у цьому контексті наразі взагалі не доцільно застосовувати до міжкраїнного рівня. Кожна національна економіка через систему освіти формує власну робочу силу, адекватну стану її розвитку. Стан розвитку національної економіки відображає кон’юнктура ринку праці, і на державному рівні вузькі місця, які на ньому тимчасово виникають, регулюються внутрішньою міграцією робочої сили, оскільки освітня система одна і та ж по всій території країни незалежно від ділової активності в тих чи інших регіонах. Що загалом підвищує в країні рівень зайнятості.

На міжнародному рівні все складніше, інноваційний вектор розвитку світової економіки передбачає підвищений попит на висококваліфіковану працю, здатність до якої формується протягом тривалого періоду часу і триває впродовж економічної активності особи. Отже, ринок праці постіндустріальних країн з цілком об’єктивних причин потребує робочу силу, яку може підготувати лише система освіти постіндустріальних країн.

На національному рівні ринок робочої сили та ринок праці рефлектують сторони сфери зайнятості, уособлюючи з боку робочої сили пропозицію та попит з боку ринку праці. Отже, робоча сила, будучи фактором виробничої функції, є її складовою і на однойменному ринку слугує передумовою процесу виробництва. Ринок праці, за суттю, є національною економікою, що функціонує із врахуванням потреб економічного розвитку, пред’являючи насамперед попит на працю майбутнього. Ринок праці – це кількість робочих місць, яка необхідна для функціонування національної економіки адекватно рівню розвитку суспільства та глобальним викликам, що виражається у випереджувальному розвитку сфери освітніх послуг. Зайняти робочі місця, які пропонує ринок праці країни відповідного рівня соціально-економічного розвитку, може лише робоча сила відповідної кваліфікації. Тому надлишкова пропозиція робочої сили на ринку праці лише призводить до зниження ціни на неї, натомість не збільшуючи кількості робочих місць.

Отже, надлишок пропозиції на національному ринку робочої сили, яку за межі країни виштовхують економічні обставини, формує міжнародний ринок робочої сили. Нині за суттю цей ринок є міжнародною трудовою міграцією населення, яка здебільшого не адекватна потребам міжнародного ринку праці. Він абсорбує рівень кваліфікації до мінімуму, оскільки несе загрозу недостовірної інформації про неї. Міжнародний ринок праці, своєю чергою, формує пропозиція робочих місць, які повною мірою не має компетенції зайняти національна робоча сила. Т.з. працедавець коли надає суспільству сигнал про вакансію, насправді шукає покупця створеного ним робочого місця, яке простоюючи не приносить доходу. Це положення стосується всіх без винятку країн, незалежно від рівня їх соціально-економічного розвитку. Саме через це значного поширення набуло використання праці експатів в країнах становлення ринку та триває “глобальне полювання за талантами” з боку рекрутингових компаній країн ОЕСР. Поняття компетенції зайняти робоче місце у випадку країн ОЕСР стосується інтелектуальних можливостей нації, не всі хочуть здобувати вищу освіту, чи набувати потрібну економіці кваліфікацію. Насправді відсоток осіб інтелектуальної праці в структурі зайнятого населення мізерний, зокрема протягом 1995–2004 рр. в країнах ОЕСР кількість дослідників на 1000 зайнятих виросла з 5.8 до 6.9 [28]. На цій підставі ми пропонуємо своє бачення структури міжнародного ринку праці МРП, як системи, що складається із міжнародного ринку робочої сили МРПС та міжнародного ринку робочих місць МРРМ, надаючи останньому значення домінанти розвитку, його генної причини.

На МРПС маємо справу із ринком покупця, в той час як МРРМ – ринок продавця, що робить МРП унікальним явищем, яке не має аналогів в економіці, у той же час визначаючи вектор глобального соціально-економічного розвитку. Численна некваліфікована іноземна робоча сила переважно використовується у сфері приватного обслуговування за низькою ціною, а висококваліфіковані іноземці через високі зарплати долучаються до вищих верств приймаючого суспільства. Оцінюючи екзогенний вплив робочої сили різної кваліфікації на економіку приймаючої країни, М.Вольф зазначив, що іноземні носії людського капіталу високої якості, змінюють розподіл доходів на користь місцевої некваліфікованої праці. І навпаки, притік низькокваліфікованої іноземної робочої сили на ринок праці сприятиме зростанню рівня доходу серед “білих комірців” [32]. Що

засвідчує той факт, що ці ринки автономні вже й у межах національної економіки і мобільність робочої сили існує лише в їх середовищі.

Нині робоча сила стала одночасно передумовою і метою виробничого процесу (праці), беручи участь у розподілі ВВП, вона формує ефективний сукупний попит суспільства. Автоматизація виробничих процесів призвела до зміни їх суті, якщо раніше праця, будучи діяльністю людини на виробництві, ототожнювалася із власне виробничим процесом, то тепер він може відбуватися і без безпосередньої участі людини. Це визначило напрямок глобального дрейфу праці до сектору послуг, що ще більше ускладнює розуміння ситуації. Послугами купленої працевластувачем праці надаються конкретні послуги, які до того ж мусять збігатися в часі із їх споживанням.

Геопросторова структура ринку праці формується обома сторонами ринку – ринком споживача, формуючи попит, локалізує його в елементах систем зосередження ділової активності, на основі яких формується ринок попиту, а ринок продавця, формуючи пропозицію відповідно до стану соціально-економічного розвитку, локалізується в елементах систем розселення, через міжнародну трудову міграцію тяжіючи до центрів концентрації попиту на основі яких формується ринок пропозиції.

Б. Андреев, досліджуючи дефініцію оборотний капітал, вважає ним, частину продуктивного капіталу, вартість якого повністю переноситься на товар, що виробляється протягом кожного кругообігу капіталу та повертається в грошовій формі капіталісту. До оборотного капіталу також належить змінний капітал, яким оплачується робоча сила. Він пише: “хоча робоча сила не переносить свою вартість на продукт, а створює нову вартість, спосіб обороту змінного капіталу не відрізняється від оборотної частини постійного капіталу. Змінний капітал затрачений на купівлю робочої сили, як і вартість сировини, відшкодовується після кожного свого кругообігу” [1. 252]. Таким чином робоча сила прирівнюється до сировини чи джерела енергії. Далі він констатує, що частина продуктивного капіталу, яка повністю бере участь у виробництві, але її вартість переноситься на готовий продукт частинами і також частинами повертається капіталістові в грошовій формі, називається основним капіталом [1. 252]. Хоча логічним було би робочу силу вважати основним капіталом, оскільки вона не споживається впродовж кругообігу, і переважно функціонує довше за основний капітал, принаймні, у вигляді певної кваліфікації, однаково з ним. За рабовласницького ладу, де робоча сила була об'єктом купівлі-продажу це й відбувалося. Коли ж економічна доцільність примусової праці відпала через впровадження досягнень НТП, відпала й потреба купівлі-продажу робочої сили, яка тепер стала споживачем засобів і предметів праці та товарів, що отримувалися від такого виробничого споживання. Як видається, саме ця ознака започаткувала процес сепаратизації ринку праці на ринок робочої сили та ринок робочих місць й трансформацію робочої сили з об'єкту ринку в його суб'єкт.

У західній економічній літературі до постійних витрат зараховують витрати на заробітну плату, освітлення, опалення, на оплату оренди основних фондів тощо, а до змінних – витрати на сировину, матеріали, паливо, електроенергію [5. 728]. Тобто заробітна плата та оплата оренди основних фондів, які є сумою робочих місць на підприємстві цілком правомірно належать до постійних витрат, що залежать від їх граничної продуктивності. І оскільки величина та кількість зарплат деретмінуються технічним рівнем та кількістю робочих місць є підстави вести мову саме про ринок робочих місць, як товару що запитаний більшою кількістю покупців ніж він є у наявності. Ч.Гілл вважає глобалізацією виробництва тенденцію до виробництва товарів або надання послуг у будь-якій точці планети, де існують сприятливі відмінності у кількісних, або якісних факторах виробництва (таких як робоча сила, енергія, земля та капітал). Діючи в такий спосіб, компанії сподіваються скоротити свої загальні витрати і покращити якість чи функціональність продукції, яку вони пропонують на ринку, а отже, одержати переваги в конкурентній боротьбі [3. 37]. Для ТНК у цьому випадку сприятливими відмінностями насамперед є висока ціна капіталу і через це в країні низька вартість робочої сили. Проте нерідко саме висока ціна капіталу, який для відсталого країни виражається у корупційній вартості земельних ділянок під забудову нерухомістю різного призначення, стає бар'єром для ТНК у бажанні розмістити свої виробничі підрозділи в тій чи іншій країні. У доіндустріальних економіках за Нефьодовим вартість землі залежить від фази

демографічного циклу і на стадії зтулення вона найнижча. Проте нині тектонічні зсуви світової економіки призвели до того, що уряди таких країн встановлюють ціну на земельні ресурси, враховуючи світовий попит, а не внутрішнє становище.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Цілком логічно припустити: якщо існує глобальна економіка, то мусить існувати глобальний ринок праці та його об'єкт глобальна робоча сила. Проте, не як населення країн світу, що згодне за першою ліпшою нагодою перебратися до країни, яка потребує робочих рук чи де вищий рівень життя, а фактор виробництва, за володіння яким конкурують кращі компанії світу. Вчений із світовим ім'ям М. Кастельс озвучив те, що було на поверхні і що до нього не наважувалися констатувати дослідники з нижчим науковим авторитетом. Він переконаний, що таке твердження в симатичному сенсі емпірично помилкове і аналітично облудливе. Дослідник акцентує увагу на тому, що тоді як капітал вільно перетікає електронними схемами глобальних фінансових мереж, праця є, і осяжного майбутнього залишиться, істотно обмеженою інститутами, культурою, кордонами, поліцією та ксенофобією.

Він зазначає, що в 1993 р. лише 1,5 % світової робочої сили працювало за межами країни походження, що становило 80 млн. осіб, половина з яких мігрувала між світовими депресивними територіями на південь від Сахари та Середньої Азії [8. 17]. Разом із тим, тоді ж в Європейському Союзі лише 2 % громадян країн-членів працювали в інших країнах інтеграційного утворення і ця частка залишалась стабільною протягом попереднього десятиліття [8. 18]. Пізніші дослідження в царині міжнародної трудової міграції лише підтвердили відстежений тренд. Зокрема у звіті ПРООН за 2009 р. йдеться, що протягом останніх 50 років частка міжнародних мігрантів в загальній чисельності населення світу залишалася в дивовиж стабільною приблизно 3 % [4. 2]. Тобто наявний масив даних не переконує, що ринок робочої сили став глобальним.

Справді глобальний ринок праці існує лише для мізерної частки робочої сили, яка охоплює висококваліфікованих професіоналів сфери НДДКР, передової інженерії, фінансового менеджменту, просунутих бізнеспослуг та розваг, професіоналів, що мігрують між вузлами глобальних мереж, які контролюють нашу планету [8. 24]. Тобто йдеться про експатріатів в системі управління людськими ресурсами ТНК. Визнаючи, що інтеграція кращих талантів у глобальних мережах є критично важливою для домінування інформаційної економіки Кастельс констатує, що переважна більшість робочої сили незалежно від рівня розвитку держави не перетинає кордонів країни походження.

Нині більше ніж половина економічноактивного населення планети зайнята у сільському господарстві рідного регіону. Отже, підсумовує Кастельс, в економічному сенсі інтегрований глобальний ринок праці нині не існує і він не існуватиме й в осяжному майбутньому, не зважаючи на притік іммігрантів до країн ОЕСР, на Аравійський півострів та до динамічних мегаполісів Азійсько-тихоокеанського регіону [8. 25]. Його концептформа є нечисленною, що не дає підстав говорити про планетарні масштаби явища, проте міра його впливу на вектори світового економічно розвитку зростатиме аж до глобального домінування. Натомість чітко простежується історична тенденція до зростання взаємозалежності робочої сили в глобальному масштабі через три механізми: глобальна зайнятість в ТНК та пов'язаних з ними транскордонними мережами; вплив міжнародної торгівлі на зайнятість та умови праці як в розвинутих, так і в тих, що розвиваються, країнах; вплив глобальної конкуренції та нового еластичного менеджменту на робочу силу кожної країни. У всіх випадках інформаційні технології є обов'язковим міжкраїнним засобом зв'язку різних сегментів робочої сили.

Р. Мандел переконаний, що досконала мобільність факторів призводить до вирівнювання цін на фактори виробництва та цін на товари навіть у випадку коли міжнародна торгівля відсутня [15]. Не зважаючи на тотальну участь країн світу в СОТ, торговельні бар'єри, різної міри компарабельності, надалі залишаються гальмівним чинником обмеження доступу імпорту особливо на ефективні ринки. За таких умов функції локомотиву глобалізації все більшою мірою перебирають на себе прямі іноземні інвестиції, роль яких у міжнародній взаємозалежності стає домінуючою [8. 26]. Отже, світова мережа філій ТНК формує "ядро робочої сили" в глобальній економіці, оскільки якість робочої сили, яка дислокується в різних країнах, залежить від розподілу праці між різними функціями та стратегіями таких мультинаціональних мереж. Що дає підстави сформулювати гіпотезу розвитку міжнародного ринку праці, як глобалізації виробництва, рушійною силою якої є ТНК.

1. Андреев Б. Ф. Системный курс экономической теории. Микроэкономика. Макроэкономика. Учебное пособие / Под ред. акад. В. А. Петрищева. – СПб.: Лениздат, 1998. – 574 с.
2. Брич В.Я. Трансформація ринку праці та проблеми підвищення життєвого рівня населення: методологія, практика, шляхи вирішення. – Тернопіль: Економічна думка, 2003. – 375 с.
3. Гіл, Чарлз В.Л. Міжнародний бізнес: конкуренція на глобальному ринку / пер. з англ. А.Олійник, Р.Ткачук. – К.: Видавництво Соломії Павличко “Основи”, 2001. – 856 с.
4. Доклад о развитии человека 2009. Преодоление барьеров: человеческая мобильность и развитие / Пер с англ.; ПРООН – М.: Издательство “Весь Мир”, 2009. – 232 с.
5. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1 [Текст] / Редкол.: ... С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2000. – 863 с.
6. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 2 [Текст] / Редкол.: ... С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001. – 847 с.
7. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 3 [Текст] / Редкол.: ... С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2002. – 952 с.
8. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
9. Котлер Ф. Основы маркетинга. – М., 1991, 736 с.
10. Коуз Р. Фирма, рынок и право. – М.: Дело ЛТД при участии изд-ва “Catallaxy”, 1993, – с. 192.
11. Кривенко С. В. Трансформація національного ринку праці в сучасних умовах. Автореферат дис. ... канд. екон. наук. – Донецьк, 2006.
12. Купалова Г.І. Соціально-економічна сутність форми та функції ринку робочої сили // Зайнятість та ринок праці. – 1994. – № 2. – с. 12–19.
13. Леонтенко О. М. Інтеграція України у міжнародний ринок праці. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. – К., 1999.
14. Либанова Э.М. Рынок рабочей силы (Методы анализа и возможности регулирования) – К.: ИПК гос.службы занятости, 1993. – 129 с.
15. Манделл Р. Международная торговля и мобильность факторов. [электронный ресурс] доступно з: www.seinstitute.ru/Files/Veh6-41_Mundell.pdf;
16. Милль Дж. О свободе / Пер. с англ. А. Фридмана // Наука и жизнь. - 1993. № 11. С. 10-15; № 12. С. 21–26.
17. Петрова І.Л. Сегментація ринку праці: теорія і практика регулювання. – К.: Аванпост, 1997. – 240 с.
18. Петрова Т. П. Концепція державної міграційної політики: цільова орієнтація і основні напрямки. – К.: НЦЗРП, 1996.;
19. Петюх В. Н. Рыночная экономика. — К.: Урожай, 1995.
20. Петюх В. М. Ринок праці: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 1999. – 288 с.
21. Саруханов Э. Р. Управление занятостью населения / Э.Р. Саруханов. – СПб.: Изд-во СПбУЭФ, 1993. – 164 с.
22. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. М., 1962.;
23. Сутність, функції та особливості виникнення ринку. http://buklib.net/component/option,com_jbook/task,view/Itemid,36/catid,67/id,360/;
24. Статистический словарь. – М., 1989. – 623 с.
25. Туган-Барановський М.И. Промышленные кризисы. Очерк из социальной истории Англии. – К.: Наук. думка, 2004. – 358 с.
26. Шевченко Л. Ринок праці: аналіз економічних концепцій // економіка України. – 1994. – № 4. – с. 18.
27. Шуваева Е. В. Занятость как важнейший элемент трудовых отношений [Текст] / Е.В. Шуваева // Актуальные вопросы экономических наук: материалы междунар. заоч. науч. конф. (г. Уфа, октябрь 2011 г.). – Уфа: Лето, 2011. – С. 96–98.;
28. Liberalizing International Transactions in Services: a Handbook. UNCTAD. World Bank. – Geneva, 1994.
29. OECD in Figures. 2006–2007 Edition. Paris: OECD, 2007. [электронный ресурс] доступно з: www.oecd.org.
30. Oreste Popescu. Studies in the History of Latin American Economic Thought. – London, Routledge, 1997, ISBN 978-0-415-14901-3, сmp. 15–31.
31. Sullivan, Arthur; Steven M. Sheffrin (2003). Economics: Principles in action. Upper Saddle River, New Jersey 07458: Pearson Prentice Hall. pp. 28. ISBN 0-13-063085-3.
32. Wolf M.: Immigration can no longer be ignored, “The Financial Times” 2006, 28.09.